

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ: ΜΟΡΦΕΣ ΚΡΑΤΙΚΟΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟ

Δημήτρης Ουζουνίδης

Ο Κρατικό-Μονοπωλιακός Καπιταλισμός (ΚΜΚ) σαν πολιτικο-οικονομική κατηγορία και έννοια έχει κεντρίσει, εδώ και πολύ καιρό, το ενδιαφέρον πολλών ερευνητών στις κοινωνικές επιστήμες. Στην εργασία αυτή δεν έχουμε σκοπό να επανέλθουμε στην κριτική ή υποστήριξη της έννοιας του ΚΜΚ, αλλά θεωρώντας απλά πως αυτή αναφέρεται στη συνεργασία και συνέργια μεταξύ του Κράτους (έκφραση των κυρίαρχων κοινωνικών τάξεων) και του μονοπωλιακού κεφαλαίου (κοινωνικώς κυρίαρχα επιχειρηματικά συμφέροντα), θα δείξουμε τις νέες μορφές που παίρνει ο ΚΜΚ στη σύγχρονη εποχή.

Θα αναφερθούμε κυρίως στις ανακατατάξεις που συμβαίνουν στις αναπτυγμένες βιομηχανικά δυτικές οικονομίες, και θα δείξουμε μερικές από τις ιδιομορφίες του κρατικού παρεμβατισμού στην Ελλάδα, ώστε να υποστηρίξουμε τη θέση της «οπισθοδρομικότητας» που χαρακτηρίζει τις άρχουσες τάξεις στην ελληνική κοινωνία.

Η σπουδαιότερη ποιοτική αλλαγή στις μορφές του ΚΜΚ είναι η συνεργασία Κράτους-επιχειρησιακών μονοπωλιακών συγκροτημάτων, στο χώρο της προαγωγής της επιστημονικής γνώσης και της τεχνολογικής ανάπτυξης. Η επικέντρωση του ενδιαφέροντος στην ποιοτική αλλαγή δικαιολογείται από την όλο και μεγαλύτερη πολυπλοκότητα που παρουσιάζουν οι παραπάνω σχέσεις. Η ποσοτική αλλαγή, όπως εκφράζεται από τη δημιουργία ειδικών δεικτών ροής κεφαλαίων και εργασίας προς τους νέους χώρους συνεργασίας από αυτούς που εγκαταλείπονται προοδευτικά, δεν μπορεί από μόνη της να μας εξασφαλίσει μια σίγουρη άποψη για την αναπτυσσόμενη δυναμική των φαινομένων αυτών.

Η μεταφορά του κέντρου βάρους της δυναμικής του ΚΜΚ προς την επιστήμη και την τεχνολογία συνδέεται οργανικά με την κατάρρευση του παραδοσιακού κέυνσιανικού μοντέλου, όπου το κράτος Πρόνοιας και παραγωγικής υποστήριξης έπαιζε τον πρώτο ρόλο.

Η διαχείριση της αξιοποίησης του κοινωνικού κεφαλαίου και η δημιουργία νέων προοπτικών και χώρων πρωταρχικής συσσώρευσης αυτού είναι συγκοινωνούντα δοχεία: Οι πόροι από την πρώτη δραστηριότητα του Κράτους προς όφελος του μονοπωλιακού κεφαλαίου διοχετεύονται προς τη δεύτερη, τη σημερινή. Κάτι που δείχνει αμέσως τις ανεπάρκειες της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας περί ιδιωτικοποιήσεων και «ατίθασων επιχειρηματικών πνευμάτων».

Γιατί η επιστήμη και η τεχνολογία θεσμοποιήθηκαν σαν οι κατ'εξοχήν χώροι συνάντησης και συμφωνίας μεταξύ του Κράτους και των μονοπωλίων; Ποιες είναι οι μορφές συνεργασίας; Πώς αυτές διευκολύνουν την ευρεία αναπαραγωγή του ίδιου του ΚΜΚ;

Αυτά είναι μερικά από τα ερωτήματα στα οποία θα προσπαθήσουμε να δώσουμε απάντηση στην εργασία αυτή.

1) Η Επιστήμη και η Τεχνολογία στο Σύγχρονο Καπιταλισμό.

Από τον Κ.Μαρξ μέχρι σήμερα, πολλά έχουν γραφεί για την επιστήμη σαν εισροή, βέβαια, της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων μιας κοινωνίας, αλλά και σαν παραγωγική δύναμη από την ίδια της τη φύση¹. Η επιστημονική έρευνα καταλήγει συνήθως (και ειδικότερα σήμερα) στη δημιουργία νέων τεχνολογιών. Αν ορίσουμε την τεχνολογία σαν το σύνολο των εφαρμοσμένων γνώσεων, επιστημονικών και εμπειρικών, στην παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών, γίνεται αμέσως φανερό πως η τεχνολογική πρόοδος καθορίζεται (σε έκταση και βάθος) από τις ανάγκες της ευρείας αναπαραγωγής μιας κοινωνίας και του συστήματός της στην ορισμένη στιγμή. Για τον καπιταλισμό, η επιστημονική δραστηριότητα συμβάλλει στην τεχνολογική ανάπτυξη με σκοπό την αντιμετώπιση των εμποδίων:

α) αξιοποίησης του ήδη συγκεντρωμένου κεφαλαίου μέσα από νέες επενδύσεις υψηλότερης αποδοτικότητας (ιδιοποίηση μεγαλύτερων ποσοτήτων εργασίας),

β) πραγματοποίησης κερδών από την εισαγωγή στην αγορά νέων προϊόντων και υπηρεσιών για την επίλυση του προβλήματος του κορεσμού τμημάτων της φερέγγυας ζήτησης (χρόνια υπερπαραγωγή στις αγορές εκκίνησης).

Οι κοινωνικοί αγώνες μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο για δικαιότερη κατανομή του εθνικού εισοδήματος, καλύτερες συνθήκες εργασίας, καλύτερη ποιότητα ζωής και ευκολότερη πρόσβαση σε κοινωνικά αγαθά, κ.λπ., έγιναν η αιτία της καθιέρωσης και στη συνέχεια αποδυνάμωσης των προτύπων παραγωγής και κατανάλωσης, ιδιαίτερα στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες. Συνέπεια αυτού ήταν η εμφάνιση στα μέσα της δεκαετίας του 1960, και η συνεχής ενδυνάμωση από τότε, των παραπάνω δύο τύπων εμποδίων.

Η ανάπτυξη των τεχνολογιών βασιζόμενων, κυρίως, στη μικροηλεκτρονική, τη βιοτεχνολογία και τη χημεία, όπως και η ευρεία διάδοσή τους μέσα στον παραγωγικό και γενικότερα κοινωνικό ιστό έχουν σαν σκοπό να μετριάσουν τις δυσμενείς επιπτώσεις της κοινωνικής πίεσης πάνω στο μέσο ποσοστό κέρδους².

Βρισκόμαστε σήμερα σε μια περίοδο αλλαγής: α) των παραγωγικών προτύπων με τη διάδοση νέων βιομηχανικών εξοπλισμών, νέων μεθόδων και οργανωτικών σχημάτων στην επιχείρηση (τομέας 1), που επιτρέπουν την εντατικοποίηση της εκμετάλλευσης των συλλογικών εργαζομένων, β)

1. A.Anchishkin, *Science, Technology and the Economy*, Progress, Μόσχα, 1987.

J.D.Bernal, «*Science in History*», Penguin, Λονδίνο, 1970.

N.Clak, «*The political Economy of Science and Technology*», Blackwell, Λονδίνο, 1985

B.Coriat, *Science, Technique et Capital*, Seuil, Παρίσι, 1976.

A.D. Magaline, «*Lutte de classes et devalorisation du travail*», Maspéro, Παρίσι, 1975.

OCDE, *Problemes de politique scientifique*, Παρίσι, 1968.

2. Η κρίση στις σφαίρες της αξιοποίησης και της κυκλοφορίας του κεφαλαίου στις χώρες του αναπτυγμένου καπιταλισμού έχει αποδειχθεί στατιστικά μεταξύ των άλλων από τους: R. Boyer, J.Mistral, «*Accumulation, inflation, crises*», PUF, Παρίσι, 1983, INSEE, *La crise du systeme productif*, Παρίσι, 1980, OCDE, *L'industrie en mutation*, Παρίσι, 1983, O. Pastre, J.H.Lorenzi, J. Toledano: *La crise du 20 eme siecle*, Economica, Παρίσι, 1980.

των καταναλωτικών προτύπων με την εμφάνιση νέων ή τελειότερων προϊόντων και υπηρεσιών (τομέας II)³.

Η επιστήμη και η τεχνολογία είναι λοιπόν έννοιες με καθαρά πολιτικό περιεχόμενο⁴. Το ποιόν και οι συγκεκριμένες τάσεις της προόδου τους καθορίζονται από τη σχέση πολιτικής δύναμης των συγκρουόμενων κοινωνικών τάξεων, όπως και του οικονομικού και συχνά πολιτικού ανταγωνισμού μεταξύ τμημάτων του κεφαλαίου (βλέπε ανταγωνισμός μεταξύ των επιχειρήσεων, αλλά και μεταξύ των τριών μορφών του κοινωνικού κεφαλαίου — εμπορικό, παραγωγικό, χρηματοδοτικό). Το βέβαιο είναι πως το τεχνικό σύστημα⁵, που φαίνεται να επικρατεί, περιέχει νέες ευκαιρίες αναπαραγωγής στον καπιταλισμό, αλλά περιέχει επίσης και ένα σύνολο προκλήσεων. Ένα πρώτο σύνολο δυσκολιών σχετίζεται άμεσα με την ίδια τη διαδικασία προαγωγής της επιστημονικής γνώσης και της παραγωγικής εφαρμογής της. Στο σημείο αυτό παρεμβαίνει το Κράτος, και από το σημείο αυτό ξεκινά η δημιουργία των νέων χώρων συνεργασίας με το μονοπωλιακό κεφάλαιο.

II) Επιστήμη, Τεχνολογία και Οργανική Αλληλεγγύη Κράτους- Μονοπωλιακού Κεφαλαίου

Η πολυπλοκότητα των δεσμών Κράτους-μονοπωλιακού κεφαλαίου στο χώρο της προαγωγής των παραγωγικών δυνάμεων προς όφελος του συστήματος κυριαρχίας της καπιταλιστικής τάξης είναι αναπόσπαστο μέρος του κρατικού παρεμβατισμού, που στοχεύει στη δημιουργία της καταλληλότερης δυνατών οικονομικής υποδομής, και του προσφορότερου επιχειρηματικού κλίματος, ώστε να εξασφαλισθεί η διατήρηση των κοινωνικών εκείνων συνθηκών που θα επιτρέψουν τουλάχιστον την ευρεία αναπαραγωγή των ισχυρότερων μερών του κεφαλαίου.

Ο κρατικός παρεμβατισμός στο χώρο της επιστήμης και της έρευνας έχει, εδώ και 15-20 χρόνια, ξεπεράσει τον απλό σχεδιασμό της επιστημονικο-τεχνολογικής πολιτικής και την ανάπτυξη του στρατιωτικού τομέα. Η τεχνολογία, σαν το κυριότερο όπλο μέσα στον ανταγωνισμό, απαιτεί σήμερα τη μεγαλύτερη δυνατή επιστράτευση του Κράτους για τη διατήρηση και ενίσχυση των τάσεων μονοπόλησης της τεχνολογικής προόδου σε παγκόσμιο επίπεδο.

Τα τρία πέμπτα του παγκόσμιου ερευνητικού και τεχνολογικού δυναμικού είναι συγκεντρωμένα στις μεγάλες χώρες του ΟΟΣΑ⁶. Οι νέες κεντρομόλες δυνάμεις, που δημιουργούνται σαν αντίβαρο στη διεθνή διάχυση της τεχνολογίας μέσα από τη συνεχή διεθνοποίηση του παραγωγικού κεφαλαίου, οφείλονται στην ενίσχυση του παρεμβατικού ρόλου του Κράτους.

Παίρνοντας σαν άξονα το ρόλο του Κράτους στην τεχνολογική πρόοδο και αναφερόμενοι στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες, κατασκευάσαμε ορισμένες μεγάλες οικογένειες δραστη-

3. Σ. Μπουτιλιέ, Δ. Ουζουνίδης, «Κρίση του καπιταλισμού και ηλεκτρονικοποίηση στις κοινωνικές σχέσεις», Πολίτης, Αθήνα, Ιανουάριος 1988. D. Uzunidis: «L'accès des pays en développement a la technologie», Διδακτορικό, Πανεπιστήμιο Paris-10, Παρίσι, 1987.

4. J.D. Bernal, ό π.

5. B.Gille: «Histoire des techniques», Gallimard, Παρίσι, 1978.

6. Στο ερευνητικό και τεχνολογικό δυναμικό περιλαμβάνονται το ανθρώπινο δυναμικό (ερευνητές και βοηθητικό προσωπικό), το υλικό δυναμικό (μέθοδοι και εξοπλισμοί έρευνας), το χρηματικό δυναμικό (χρηματοδοτικοί πόροι στην έρευνα), το θεσμικό δυναμικό (κέντρα και ινστιτούτα έρευνας), αλλά και η ικανότητα μιας χώρας να προάγει την καινοτομία σε παγκόσμιο επίπεδο. Γνωτό βλέπε: D. Uzunidis, ό π.

ριοτήτων που θα μπορέσουν να μας διαφωτίσουν για τους μηχανισμούς λειτουργίας του τεχνολογικού μονοπωλίου, και για τη διαδικασία συσσωρευτικής ιδιοποίησης των παραγωγικών γνώσεων.

1. Η Ρυθμιστική Παρέμβαση του Κράτους

Στην περίπτωση αυτή το Κράτος παρεμβαίνει για την κατασκευή του καταλληλότερου θεσμικού πλαισίου για την αξιοποίηση του εθνικού κεφαλαίου, και για την προαγωγή των συνθηκών εκείνων που θα επιτρέψουν την αναπαραγωγή του κεφαλαίου αυτού στο εσωτερικό του εθνικού κράτους, και στη συνέχεια μέσα στο διεθνή ανταγωνισμό.

α) Το πρώτο μέλημα του Κράτους είναι η δημιουργία ενός «συγκριτικού πλεονεκτήματος» για τις εθνικές επιχειρήσεις (το ίδιο συμβαίνει και σε διακρατικό επίπεδο). Για το λόγο αυτό χρησιμοποιείται το νομοθετικό οπλοστάσιο με αποτέλεσμα την εξύψωση αυτών που ονομάζουμε *μη-δασμολογικά εμπορικά εμπόδια*. Μερικά παραδείγματα:

— Η μάχη που δίνει το αμερικάνικο Κράτος για τη διαφύλαξη της πνευματικής ιδιοκτησίας, ώστε να καταστείλει την τεχνολογική «πειρατεία» των χωρών της Άπω Ανατολής.

— Η επιλεκτική πολιτική του ΚΟΚΟΜ (όργανο για τον έλεγχο των εξαγωγών υψηλής τεχνολογίας προς τις σοσιαλιστικές χώρες), το οποίο αλλάζει τους ορισμούς του στρατιωτικού μυστικού των τεχνολογιών σε σχέση με τις μερκαντιλιστικές ευκαιρίες των δυτικών μονοπωλίων.

— Η δημιουργία τεχνικών προτύπων στις βιομηχανίες, κυρίως, της φαρμακοπαραγωγής και των ηλεκτρονικών στοιχείων, που εμποδίζει την είσοδο σε μια αγορά.

— Τα φορολογικά και χρηματιστικά μέτρα προς τις κυρίαρχες εθνικές επιχειρήσεις που διευκολύνουν την ανάπτυξη, παραγωγή και εμπορία συγκεκριμένων προϊόντων υψηλής τεχνολογίας: δάνεια με ευνοϊκούς όρους, φορολογική έκπτωση για τις δαπάνες σε έρευνα και καινοτομία, κ.λπ.

β) Για τους στρατηγικούς τομείς, οι *κρατικές προμήθειες* είναι η ατμομηχανή της τεχνολογικής ανάπτυξης. Αυτό παρατηρείται κυρίως στις βιομηχανικές χώρες, όπου ο στρατιωτικός τομέας χρησιμοποιείται για την εξάλειψη του κινδύνου που σχετίζεται με την εμπορευματοποίηση ενός προϊόντος. Από τους βιομηχανικούς αυτοματισμούς μέχρι τους ημιαγωγούς, και από τα μέσα τηλεπικοινωνίας (πύραυλοι και δορυφόροι) μέχρι τα γενόσημα φάρμακα, ό, τι σήμερα κινητοποιεί το χρηματιστικό κεφάλαιο προς την επιστημονική έρευνα και την τεχνολογική ανάπτυξη βρίσκεται μεταξύ των προτεραιοτήτων των προμηθειών των κρατικών υπηρεσιών και ελεγχόμενων αγορών.

γ) Οι κρατικές προμήθειες συνδυάζονται συνήθως με τη διαμόρφωση *en amont* μεγάλων εθνικών ή διεθνικών επιστημονικο-τεχνολογικών προγραμμάτων, όπου και πάλι οι στρατιωτικοί λόγοι και προοπτικές γίνονται το άλλοθι της κοινωνιοποίησης της προσπάθειας για τη μετέπειτα ιδιοποίηση των αποτελεσμάτων της από τα ιδιωτικά συμφέροντα. Τα διακρατικά προγράμματα στοχεύουν στην από κοινού ενίσχυση διαφόρων εθνικών επιστημονικο-τεχνολογικών δυναμικών, όταν οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα επιτρέπουν την αντικατάσταση του ανταγωνισμού από συμφωνίες καρτέλ. Τα δύο κυριότερα παραδείγματα είναι: α) τα προγράμματα της ΕΟΚ (ΕΥΡΗΚΑ, ΕΣΠΡΙ, αεροπλάνο, πυρηνική ενέργεια...) στοχεύουν στην ενίσχυση των παραγωγικών δομών της δυτικής Ευρώπης, ώστε το κυρίαρχο κεφάλαιο αυτής να βελτιώσει τη θέση του απέναντι στα αντίστοιχα της Ιαπωνίας και των ΗΠΑ, β) Το πρόγραμμα του Πολέμου των Άστρων (SDI) που από μόνο του στοχεύει στην αύξηση του πολεμικού ανταγωνισμού με το Σύμφωνο της Βαρσοβίας, ώστε να επιταχύνει

το ρυθμό ανακύκλωσης του κεφαλαίου που είναι συσσωρευμένο στο στρατιωτικό τομέα, σε παγκόσμιο επίπεδο. Το ίδιο, εξάλλου, κάνουν από μόνα τους τα μεγάλα κράτη της ΕΟΚ, οι ΗΠΑ (πρόγραμμα ηλεκτρονικών υπολογιστών, εργαλειομηχανών...) και η Ιαπωνία π.χ. πυραυλοι, ημιαγωγοί, κ.λπ.) διότι ο ανταγωνισμός —τα εμπόδια και οι προοπτικές του— δημιουργεί και καταστρέφει με μεγάλη ταχύτητα δια-εταιρικές συμφωνίες (π.χ. οι δυτικο-ευρωπαϊκές επιχειρήσεις συνεργάζονται πιο εύκολα με εταιρίες των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας διότι αυτές έχουν ένα ισχυρότερο τεχνολογικό δυναμικό και ελέγχουν μεγαλύτερες αγορές).

Ο ρυθμιστικός ρόλος του Κράτους γίνεται ουσιαστικότερος με τη χρηματοδότηση και την πραγματοποίηση της επιστημονικής έρευνας, προς όφελος των μονοπωλιακών ιδιωτικών συμφερόντων και σε απόλυτη συνεργασία μ' αυτά. Κάτι που γίνεται σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

2. Άμεση Κρατική Παρέμβαση και Συνεργιακές Σχέσεις Κράτους-Επιχειρήσεων

Τα δημόσια κονδύλια σε έρευνα και τεχνολογία κατευθύνονται πλέον προς ορισμένους στρατηγικούς επιχειρηματικούς στόχους, που καθορίζονται από τα κρατικά ή διακρατικά προγράμματα. Όπως τονίζει η ΟΥΝΕΣΚΟ, η άνοδος του κρατικού παρεμβατισμού μπορεί να εξηγηθεί από την «αναποτελεσματικότητα των ιδιωτικών δομών και μηχανισμών χρηματοδότησης της έρευνας και της τεχνολογίας»⁷ διότι: α) η αποδοτικότητα του τομέα αυτού είναι πολύ δύσκολο να μετρηθεί και απαιτεί όλο και μεγαλύτερες επενδύσεις, για αποτελέσματα που θα γίνουν αντιληπτά πολύ αργότερα, β) τα αποτελέσματα είναι αβέβαια, κυρίως όταν πρόκειται για βασική έρευνα, γ) τα προβλήματα που πρέπει να λυθούν είναι διατομεακής υφής, δ) μερικές φορές οι κοινωνικές πλευρές και αιτίες ξεπερνούν τις άμεσες οικονομικές εφαρμογές (διάστημα, υγεία, μεταφορές, άμυνα, κ.λπ.).

Αυτό γίνεται καθαρό με την ανάληψη από κρατικούς φορείς χρηματοδότησης και εκτέλεσης της έρευνας των κυριότερων δραστηριοτήτων στο προ-ανταγωνιστικό στάδιο: Προγράμματα ερευνών στα οποία συνεργάζονται τα πανεπιστήμια και τα δημόσια κέντρα έρευνας με τις επιχειρήσεις, και ιδίως με τα συγκροτήματα⁸.

Είναι αξιοσημείωτο το ότι το Κράτος αποκοινωνιοποιεί την ερευνητική δραστηριότητα με τη δημιουργία ειδικών γεωγραφικών και θεσμικών χώρων προαγωγής αυτής, συμβάλλοντας έτσι στον κατατεμαχισμό του συλλογικού εργαζόμενου. Πρόκειται για τη δημιουργία τεχνοπόλεων ή επιστημονικών πάρκων. Οι τεχνοπόλεις ή χώροι γεωγραφικά και θεσμικά καθορισμένοι για την ανάπτυξη της καινοτομίας πολλαπλασιάστηκαν ταχύτατα από τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Στους χώρους αυτούς δημιουργούνται συνεργιακές σχέσεις μεταξύ μεγάλων εταιριών, μικρών καινοτόμων επιχειρήσεων, που ιδρύονται από επιστήμονες υψηλής στάθμης πανεπιστημίων και κέντρων έρευνας.

Τα φέουδα αυτά της γνώσης τα οποία λειτουργούν κάτω από την επίβλεψη του Κράτους στοχεύουν στη δημιουργία,

α) της κατάλληλης υποδομής για την ανάπτυξη νέων τεχνικών αντικειμένων,

7. UNESCO, *Introduction a l'analyse politique en science et technologie*, Παρίσι, 1982.

8. Βλέπε για παράδειγμα: OCDE, *Les accords de cooperation technique entre entreprises et la formulation des politiques technologiques nationales* (roneo), Παρίσι, 19/2/1988 και P.Papon, «*Pour une prospective de la science*», Seghers, Παρίσι, 1983.

β) του κατάλληλου κλίματος προαγωγής της καινοτομίας, που τελικά ενισχύει το παγκόσμιο τεχνολογικό μονοπώλιο.

Στηριζόμενες στην άμεση και έμμεση κρατική επικούρηση, στο ανταγωνιστικό πλέον στάδιο, οι μονοπωλιακές επιχειρήσεις αναπτύσσουν νέου τύπου παραγωγικές σχέσεις στο χώρο των διεθνοποιημένων βιομηχανιών, γνωστές σαν νέες μορφές διεπιχειρησιακών συμφωνιών (κοινές επενδύσεις, ανταλλαγή αδειών εκμετάλλευσης τεχνολογιών, εξαγορά μικρών καινοτόμων εταιριών, κ.λπ.). Οι σχέσεις αυτές δημιουργούν το γενικευμένο ανταγωνισμό ή ανταγωνισμό μεταξύ ολιγοπωλίων στην παγκόσμια αγορά⁹. Το φαινόμενο αυτό δείχνει από μια άλλη πλευρά τις έντονες τάσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ των εθνικών ΚΜΚ των βιομηχανικών χωρών, όπως και την ενίσχυση του δυισμού των παραγωγικών συστημάτων που απαρτίζουν την παγκόσμια οικονομία.

Είναι προφανές πως υπάρχει ένα είδος καταμερισμού εργασίας μεταξύ κράτους και μονοπωλίων, στο θέμα της τεχνολογικής προόδου: Το κράτος δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την αποτελεσματικότερη αξιοποίηση του κοινωνικού κεφαλαίου προς όφελος των μεγάλων επιχειρήσεων. Το κράτος αναλαμβάνει την κοινωνική αξιοποίηση του κεφαλαίου με συνέπεια την κοινωνικοποίηση του κόστους του ουσιωδέστερου μέρους της επένδυσης, δηλαδή αυτού που πηγαίνει στην προαγωγή της παραγωγικής γνώσης, ενώ οι επιχειρήσεις ιδιοποιούνται τα επιστημονικο-τεχνολογικά αποτελέσματα για ίδιους μερκαντιλιστικούς σκοπούς.

Τα μεγάλα και μακρόχρονα προγράμματα έρευνας και τεχνολογικής ανάπτυξης, στα οποία συνεργάζονται κρατικοί φορείς και επιχειρήσεις διαφόρων μεγεθών και εθνικοτήτων, στοχεύουν στην επιτάχυνση της διαδικασίας της συσσώρευσης του τεχνολογικού κεφαλαίου. Κατά τον Μ. J. Peck¹⁰, οι κοινές ερευνητικές και τεχνολογικές δραστηριότητες προσφέρουν σημαντικά πλεονεκτήματα στους συνεργαζόμενους:

α) Επιτρέπουν την εξάλειψη των παράλληλων ερευνητικών προγραμμάτων, που πραγματοποιούν ατομικά οι επιχειρήσεις και επιτρέπουν κατά συνέπεια την αύξηση των επενδύσεων σε συμπληρωματικές έρευνες.

β) Επιτρέπουν την επίτευξη μιας ανώτερης κλίμακας (και άρα την επίτευξη σημαντικών οικονομικών κλίμακας στο χώρο αυτό), αυξάνοντας το μέγεθος του αριθμού των ερευνητών που εργάζονται από κοινού πάνω σ' ένα ορισμένο ερευνητικό θέμα.

γ) Επιτρέπουν τη διαφοροποίηση της έρευνας προς πολλές κατευθύνσεις για ένα δεδομένο πρόβλημα και άρα τη μείωση της αβεβαιότητας ως προς την εφικτότητα των αποτελεσμάτων.

3. Το Κράτος και οι Νέοι Καπιταλιστικοί Όροι. Συμπεράσματα και Κάποιες Σκέψεις για την Ελληνική Περίπτωση

Οι νέες τεχνολογίες που αναπτύσσονται στις μεγάλες καπιταλιστικές χώρες μαρτυρούν την αναγκαιότητα της «δημιουργικής καταστροφής» μεγάλων τμημάτων του ήδη συγκεντρωμένου κεφα-

9. G.Dosi, «*Technological Change and Industrial Transformation*», Λονδίνο, 1984.

M.E.Porter (ed), «*Competition in global industries*», Harvard Business School Press, Βοστώνη, 1986.

F.Chesnaï, «*Technical Cooperation Agreements between Firms STI Review*», (OCDE), Παρίσι, Δεκέμβριος 1988.

10. M.J.Peck, Joint R & D: «*The Case of Microelectronics and Computer Technology Corporation*», Research Policy, Vol. 15, 1986.

λαίου από την επιτάχυνση της αντικατάστασης αγαθών και υπηρεσιών, χάρη στην ενσωμάτωση νέων παράγωγικών γνώσεων.

Ο ρόλος του Κράτους είναι κρίσιμος. Η στενή του συνεργασία με το μονοπωλιακό κεφάλαιο στον τεχνολογικό τομέα είναι ουσιαστική γι' αυτό το τελευταίο, τόσο στη σφαίρα του εμπορίου, όσο και σ' αυτή της παραγωγής. Οι μορφές συνεργασίας αποστομώνουν το φιλελευθερισμό: Τα κρατικά ή διακρατικά προγράμματα επιστήμης, τεχνολογίας, βιομηχανίας, αγορών (και χρηματοδότησης), προσφέρουν μια σιγουριά στο μονοπωλιακό κεφάλαιο που ξεφεύγει από τα καπιταλιστικά πλαίσια, όπως τόνισε ο Λένιν. Η αβεβαιότητα της αγοράς πλήττει τον παραδοσιακό επιχειρηματία, τη μικρή επιχείρηση και όπως πάντα τον εργαζόμενο (τόσο μάλλον που η «ηλεκτρονικοποίηση» βοηθά το διασκορπισμό της παραδοσιακής συλλογικής εργασίας).

Οι τάσεις αυτές προεκτείνονται και στις διεθνείς πολιτικο-οικονομικές σχέσεις. Το τεχνολογικό μονοπώλιο ενισχύεται καθώς οι περιφερειακές χώρες μετατρέπονται σε χρήστες τεχνικών αντικειμένων, των οποίων τόσο η φύση όσο και οι όροι εφαρμογής και ανακύκλωσής τους καθορίζονται από έξω. Η ολοκλήρωση της παγκόσμιας οικονομίας ενισχύει την εξάρτηση και την περιθωριοποίηση...

Στην Ελλάδα, τέτοιου είδους μεταλλαγές των μορφών του ΚΜΚ είναι άγνωστες. Η μέχρι τώρα ιδιωτικοποίηση (όπως και οι προοπτικές της) προβληματικών επιχειρήσεων δεν συνδυάστηκε με τη δραστηριοποίηση του Κράτους σαν φορέα δημιουργίας νέων χώρων πρωτογενούς συσσώρευσης για το εθνικό κεφάλαιο. Οι κρατικές δαπάνες για έρευνα-τεχνολογία παραμένουν στο πολύ χαμηλό 0,3% του ΑΕΠ, καθώς τα πανεπιστήμια είναι αυτά που απασχολούν περί το 85% του ερευνητικού δυναμικού της χώρας, το οποίο ανέρχεται σε 7.500 άτομα. Από την πλευρά τους οι επιχειρήσεις φαίνονται μάλλον αδιάφορες προς στις νέες τεχνολογικές προκλήσεις: χρηματοδοτούν το 23% περίπου των δραστηριοτήτων αυτών και εκτελούν το 29%, ενώ απασχολούν μόλις το 20% του ερευνητικού προσωπικού. Σ' αυτό πρέπει να προστεθεί η χαμηλή ποιότητα της ερευνητικής προσπάθειας των επιχειρήσεων: χρήση και προσαρμογή τεχνολογιών αποκτηθέντων στο εξωτερικό και βελτίωση παραγομένων προϊόντων¹¹.

Η εξαιρετικά αδύνατη σύνδεση της έρευνας με την παραγωγή γίνεται και αίτιο και αιτιατό της περιθωριοποίησης της επιστημονικής και τεχνολογικής έρευνας στην Ελλάδα. Η εγχώρια παραγωγική γνώση και τεχνολογία φαίνεται πως δεν είναι αναπόσπαστο μέρος των παραγωγικών δυνάμεων που μπορούν να χαρακτηρίσουν την ελληνική οικονομία. Κι αυτό γιατί η καινοτομία στην Ελλάδα ήταν και παραμένει στα ουσιαστικότερα μέρη της εισαγόμενης¹². Οι άμεσες ξένες επενδύσεις, η απόκτηση ξένων αδειών εκμετάλλευσης μιας τεχνολογίας και πάνω απ' όλα οι μαζικές εισαγωγές βιομηχανικών εξοπλισμών, ήταν και είναι οι βασικοί φορείς καινοτομίας προς τη χώρα, με την άμεση, βέβαια, συννεοχή (και ενθάρρυνση) του Κράτους. Αυτό σημαίνει πως οι όροι αναπαραγωγής του ελληνικού παραγωγικού συστήματος είναι κι αυτοί εισαγόμενοι. Ταυτόχρονα, αναπα-

11. D.Uzunidis, S.Boutillier: «Les problemes de formation et de la mobilisation du potentiel scientifique et technique national dans un petit pays. Le cas de la Grece». Revue du Marche Commum. Bruxelles. No 329. 1989.

12. Κ. Βαϊτσός, Τ. Γιαννίτσης, «Τεχνολογικός μετασχηματισμός και οικονομική ανάπτυξη», Gutenberg, Αθήνα, 1987.
Δ. Κάκης, Χ. Περάκης, «Licensing, βιομηχανική ανάπτυξη. Η περίπτωση της Ελλάδας». ΚΕΠΕ, Μελέτες, No 4, Αθήνα, 1984.

Δ. Σακκάς, «Ο αναπτυξιακός ρόλος και οι δυνατότητες παραγωγής εργαλειομηχανών στην Ελλάδα», ΚΕΠΕ, Θέματα Προγραμματισμού, Δ8, Αθήνα, 1986.

ράγεται η αναντιστοιχία μεταξύ οποιασδήποτε κρατικής προσπάθειας, για την εκ των άνω θεσμική αλλαγή της ιστορικής αυτής κατάστασης, με την ελλειμματική ζήτηση των παραγωγικών φορέων της χώρας σε έρευνα και τεχνολογία¹³. Αυτό δείχνει η ανάπτυξη ενός αρκετά πρωτοπόρου θεσμικού πλαισίου και μιας πολύμορφης ερευνητικής υποδομής, τα τελευταία χρόνια, που όμως δεν κατόρθωσαν να συγκινήσουν τον έλληνα επιχειρηματία. Αυτό δείχνει επίσης η περιορισμένη συμμετοχή των ελληνικών ιδιωτικών επιχειρήσεων στα τεχνολογικά προγράμματα της ΕΟΚ. Συνοπτικά μπορούμε να αναφέρουμε ορισμένα στοιχεία από την κρατική προσπάθεια ανάπτυξης της υποδομής και του θεσμικού πλαισίου έρευνας: Από το 1982 και μετέπειτα έχουμε την ενίσχυση του ρόλου της Γενικής Γραμματείας Έρευνας και Τεχνολογίας, τη σύνταξη του πρώτου Πενταετούς Προγράμματος στην έρευνα και τεχνολογία, την ψήφιση του Νόμου 1514/85 που προσδιορίζει τον τρόπο οργάνωσης των εθνικών κέντρων έρευνας, τη δημιουργία νέων ερευνητικών φορέων, το status των ερευνητών, κ.λπ. Το κράτος έχει ακόμη προβλέψει:

- εκπτώσεις φόρων για τα ποσά που επενδύουν οι επιχειρήσεις σε έρευνα-τεχνολογία,
- επιχορηγήσεις μέχρι και 55% για ερευνητικά προγράμματα των επιχειρήσεων,
- χρηματοδοτήσεις για την ανάπτυξη προτύπων, την επέκταση εργαστηρίων, κ.λπ.

Η ανταπόκριση, όμως, των επιχειρήσεων είναι σχετικά μικρή. Το 1986 δήλωσαν πως πραγματοποιούν έρευνα μόνον 114 επιχειρήσεις. Οι περισσότερες απ' αυτές συμμετέχουν στα προγράμματα ανάπτυξης της βιομηχανικής έρευνας της Γενικής Γραμματείας Έρευνας και Τεχνολογίας (104 εταιρίες) και στα ευρωπαϊκά προγράμματα (43 εταιρίες)¹⁴.

Οι αδυναμίες της ανασυγκρότησης του ελληνικού ΚΜΚ και ο χαμηλός βαθμός προσαρμοστικότητάς του στα σύγχρονα δεδομένα οφείλονται στην ιστορική άμεση και έμμεση εξάρτησή του από το εξωγενές χρηματιστικό κεφάλαιο. Η άμεση εξάρτηση υποδηλώνει την εξάρτηση του παραγωγικού δυναμικού της χώρας από τις εισροές σε άμεσες ξένες επενδύσεις και τεχνολογίες. Έμμεση εξάρτηση σημαίνει την εξάρτηση της αναπαραγωγικής διαδικασίας του δυναμικού αυτού από τα τεχνολογικά πρότυπα των αναπτυγμένων χωρών.

Κάτω από τις συνθήκες αυτές γίνεται φανερό πως στο μέλλον η συνεργασία κράτους-εθνικού μονοπωλιακού κεφαλαίου στην Ελλάδα θα στραφεί όλο και περισσότερο προς δραστηριότητες έμμεσα παραγωγικές (υπηρεσίες, χρηματιστικά προϊόντα), ενώ, από μία άλλη πλευρά, το Κράτος θα ενισχύει την παραγωγική υποτέλεια της εθνικής οικονομίας στους εξωγενείς μονοπωλιακούς φορείς, που θα καθορίζουν πλέον άμεσα το ρυθμό ανακύκλωσης του κοινωνικού κεφαλαίου στο εσωτερικό της χώρας. Αυτό δείχνει η τάση εξαγορών εθνικών επιχειρήσεων και η άνευ όρων (παθητική) εισχώρηση της χώρας στην παγκόσμια οικονομία.

13. Για τη διαφορά μεταξύ δαπάνης και επένδυσης σε έρευνα και τεχνολογία, σε σχέση με τους κοινωνικούς παράγοντες που επιτρέπουν την αυτοτροφοδοτούμενη καινοτομική διαδικασία, βλέπε, Ch.Cooper, «Policy Interventions for Technological Innovation in Developing Countries», Παγκόσμια Τράπεζα, Ουάσιγκτον, 1980.

14. Επεξεργασία στοιχείων της Γενικής Γραμματείας Έρευνας και Τεχνολογίας